

BANK KREDITLARINI BERISH ORQALI AHOLI BANDLIGINI TA'MINLASH VA KAMBAG'ALLIKDAN CHIQRARISH YO'LLARI

Ochilov Muhridin Toshpulat o'g'li

Bank moliya akaedemiyasi magistranti

och_bfa@mail.ru

Anatatsiya Ushbu maqolada bank kreditlarini berish orqali aholi bandligini ta'minlash yo'llari orqali kambag'allikni qisqartirish, barcha viloyatlarda kambag'allikni qisqartirish bo'yicha amaliy ishlarni tashkil qilish maqsad qilib olingan.

Kalit so'zlar: kambag'allik, xizmatlar, tashkiliy-iqtisodiy mexanizm, konsepsiya. aholi bandligini ta'minlash, oilaviy tadbirkorlik, ishsizlik, bank, aholi.

Аннотация Целью данной статьи является снижение уровня бедности путем обеспечения занятости населения посредством предоставления банковских кредитов, а также организация практической работы по снижению уровня бедности во всех регионах.

Ключевые слова: бедность, услуги, организационно-экономический механизм, концепция. занятость, семейное предпринимательство, безработица, банковское дело, население.

Abstract This article aims to reduce poverty by providing employment to the population through the provision of bank loans, and to organize practical work on reducing poverty in all regions.

Keywords: poverty, services, organizational and economic mechanism, concept. ensuring employment of the population, family entrepreneurship, unemployment, bank, population.

Aholining keng qatlami, shu jumladan, yosh oilalar uchun uy-joy qurilishini va rekonstruktsiya qilishni moliyalashtirish va ipoteka kreditlari berish O'zbekiston Respublikasining «O'zbekiston Respublikasining Markaziy banki to'g'risida», «Bank va banklar faoliyati to'g'risida», «Ipoteka to'g'risida»gi qonunlari, «Uy-joy qurilishi va uy-joy bozorini yanada rivojlantirish chora-tadbirlari to'g'risida» va «Yosh oilalarni moddiy va ma'naviy qo'llabquvvatlashga doir qo'shimcha chora-tadbirlari to'g'risida»gi

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining farmonlari hamda banklar faoliyatiga oid boshqa me'yoriy hujjatlar asosida amalga oshiriladi. Ipoteka krediti aholiga va yosh oilalarga kreditlanayotgan ko'chmas mulk obyektni garovga olish orqali uy-joy qurish, uni rekonstruktsiya qilish va sotib olish uchun beriladigan uzoq muddatli kredit, Ipoteka kreditlari jismoniy shaxslarga ularning yashash (ro'yxatdan o'tgan) joyidagi bank filiali tomonidan shartnoma asosida va qaytarishlik, to'lovlilik, ta'minlanganlik, maqsadli foydalanish va muddatlilik shartlarida beriladi. Aholiga va yosh oilalarga ipoteka kreditlari: uy qurish, uyni rekonstruktsiya qilish, birlamchi va ikkilamchi uy-joy bozorlaridagi uyni yoki ko'p xonadonli uydagi kvartirani sotib olish uchun beriladi. Bunda kreditlanayotgan ko'chmas mulk obyekti - uy-joy O'zbekiston Respublikasi hududida joylashgan bo'lishi lozim. Tijorat banklari tomonidan ipoteka kreditlarini berishning manbalari bankning kredit liniyalari, shu jumladan, imtiyozli kredit liniyalari, xalqaro va xorijiy moliya institutlarining ipoteka krediti uchun berilgan grantlari va investitsiyalari, o'z mablag'lari va jalb qilingan boshqa mablag'lar hisoblanadi. Ipoteka krediti berishda tijorat banki qarz oluvchi O'zbekiston Respublikasi fuqarosi bo'lishi, ipoteka kreditini oluvchi 18 yoshga to'lgan bo'lishi, yosh oilalarga beriladigan ipoteka kreditlari bo'yicha ipoteka krediti olish uchun qarz oluvchi va uning erining (xotinining) yoshi 30 yoshdan oshmagan bo'lishi, O'zbekiston Respublikasi hududida doimiy ro'yxatdan o'tgan bo'lishi, ish beruvchi bilan o'zaro munosabatlar hujjatlar bilan rasmiylashtirilgan bo'lishi, oxirgi 12 oy mobaynida doimiy ish joyidan, yuridik shaxsni tashkil etmasdan, tadbirkorlik faoliyatidan yoki xususiy amaliyot bilan shug'ullanishdan doimiy daromadga yoxud qonun hujjatlarida ruxsat etilgan boshqa daromadlar manbayiga ega bo'lishi, dastlabki badal uchun sotib olinadigan turar joy/quriladigan turar joy/turar joyni rekonstruktsiya qilish qiymatining kamida 25% miqdoridagi mablag mavjud bo'lishi, kredit tashkilotlaridan kreditlar bo'yicha to'lov muddati o'tgan qarzi bo'lmasligi, kreditni qaytarish bo'yicha oylik to'lov summasi qarz oluvchining/sherik qarz oluvchilarning soliqlar to'langanidan keyingi jami daromadining 50 foizidan ortiq bo'lmasligi yoki qarz oluvchining oilasi jami daromadining 60 foizidan ortiq bo'lmasligi bo'yicha talablar qo'yadi. Ipoteka krediti berishda bankning ipoteka bilan ta'minlanganlik majburiyati bo'yicha huquqlari garov xati bilan tasdiqlanadi. Garov xati "Ipoteka to'g'risida"gi O'zbekiston Respublikasi qonuni

talablari asosida qarz oluvchi tomonidan tuziladi va ipoteka davlat ro'yxatidan o'tkazilgandan keyin qarz oluvchi hamda bank ishtirokida ro'yxatdan o'tkazuvchi organ tomonidan rasmiylashtiriladi va bankka beriladi. Ipoteka kreditining boshqa kredit shakllaridan farqli tomoni shundaki, qarz oluvchi ipoteka krediti olish uchun dastlabki badal mablag'iga ega bo'lishi kerak. Ushbu mablag'lar qarz oluvchining nomiga bankda ochilgan jamg'arma omonat hisob raqamida milliy yoki chet el valyutasida mavjud bo'lishi yoki qurilayotgan uy smeta qiymatining yoki rekonstruktsiya qilish qiymatining 25 foizidan kam bo'lmagan miqdorda bajarilgan qurilish-montaj ishlari yoki qarz oluvchining o'z mablag'lari hisobiga sotib olingan qurilish materiallari tarzida bo'lishi mumkin. Qarz oluvchi tomonidan boshlang'ich badalga kiritilgan pul mablag'lari miqdoridan kelib chiqib, kreditdan foydalanganlik uchun to'lovlar miqdori quyidagicha belgilanadi.

3 jadval

Ipoteka krediti bo'yicha boshlang'ich badal va foiz stavkalari

Uy-joy qiymatidan boshlang'ich badal	Yillik % - kredit muddati 10 yil	Yillik % - kredit muddati 5 yil
25%	19%	18%
30%	18%	17%
40%	17%	16%
50% va undan yuqori	16%	15%

Qarz oluvchi tomonidan boshlang'ich badal to'lanishiga qarab kreditning foiz stavkasi ham o'zgaradi. Jadvalda keltirilgan ma'lumotlardan ko'rinib turibdiki, agar mijoz uy-joy qiymatidan boshlang'ich badalni qancha ko'p to'lasa, kreditning foiz stavkasi shuncha past bo'ladi. Masalan, mijoz uy-joy qiymatidan 50 foizini va undan ortiq qismini to'laydigan bo'lsa, ipoteka kreditining muddati 10 yil bo'lgan kreditning yillik foiz stavkasi 19 foizdan 16 foizgacha, kreditning muddati 5 yil bo'lganda 18 foizdan 15 foizgacha kamayganini ko'rishimiz mumkin.

Mamkakatimizda yoshlarning har tomonlama kamol topishiga katta e'tibor

berilayotgani tijorat banklari faoliyatida ham namoyon bo‘lmoqda. Bugungi kunda yoshlarning iqtisodiy tashabbuslari va tadbirkorligini qo‘llab-quvvatlash uchun mikrokreditlar ajratish, ularning turmush faravonligini oshirish, uy-joy qurilishi, iste‘mol ehtiyojlari qondirish uchun ipoteka va iste‘mol kreditlari ajratish masalalariga katta e‘tibor qaratilmoqda. Yosh oilalar uchun ipoteka krediti - yosh oilalar (har biri 30 yoshdan oshmagan, birinchi marta rasmiy nikohdan o‘tgan yoshlar kiradi)ga sotib olinayotgan ko‘chmas mulkni garovga olish orqali uy-joy qurish, rekonstruktsiya qilish va sotib olish uchun beriladi. Yosh oilalarga ipoteka kreditlari qaytarishlik, to‘lovlilik, ta‘minlanganlik, maqsadli foydalanish va muddatlilik shartlari asosida 15 yildan kam bo‘lmagan muddatga beriladi. Yosh oilalarga ipoteka kreditlarini quyidagi maqsadlarga yo‘naltirishi mumkin: qonun hujjatlarida belgilangan tartibda kelishilgan yakka tartibdagi va namunaviy loyiha asosida, qurilishning belgilangan normalari va qoidalariga rioya qilgan holda yakka tartibda uy-joy qurishga va rekonstruktsiya qilishga; - yakka tartibdagi uy-joyni yoki ko‘p xonadonli uydagi xonadonni sotib olishga. Tijorat banklari tomonidan yosh oilalarga ipoteka kreditlar bankning o‘z mablag‘lari va jalb qilingan resurslari hisobidan O‘zbekiston Respublikasi Markaziy bankining qayta moliyalash stavkasidan yuqori bo‘lmagan foizlarda beriladi. Tijorat banklari tomonidan yosh oilalarga beriladigan ipoteka krediti kredit resurslari manbasidan qat‘i nazar quyidagi miqdorlarda beriladi: yakka tartibdagi uy-joyni qurilishi va sotib olish uchun qonun hujjatlarida belgilangan eng kam oylik ish haqining 3000 baravarigacha; yakka tartibdagi uy-joyni rekonstruktsiya qilish, shuningdek, ko‘d xonadonli uydagi kvartirani sotib olish uchun qonun hujjatlarida belgilangan eng kam oylik ish haqining 2500 baravarigacha berilishi mumkin. Tijorat banklarining o‘z mablag‘lari hisobidan ham yosh oilalarga imtiyozli shartlar asosida ipoteka kreditlarini berishi mumkin. Yosh oilalarga beriladigan ipoteka kreditlari imtiyozli davr bilan foiz stavkasi Markaziy bankning amaldagi qayta moliyalash stavkasidan ortiq bo‘lmagan miqdorda belgilanadi.

2 jadval

Yosh oilalarga ipoteka kreditlari berish me'yorlari

Uy-joy qiymatidan kelib	Bankning yillik foiz stavkasi - %	Ipoteka kreditining muddati - yillarda
----------------------------	--------------------------------------	---

chiqib to‘langan boshlang‘ich badal -%		
Eng kam miqdori 25%	9%	15 yilgacha

Yosh oilalarga beriladigan ipoteka kreditlari bo‘yicha uch yillik (36 oy) imtiyozli davr belgilanadi. Ipoteka krediti olish uchun qarz oluvchi bankka standart hujjatlar paketini, kreditlash maqsadiga bog‘liq ravishda kreditlanayotgan ko‘chmas mulk obyekti bo‘yicha hujjatlar, nikoh va bolalari to‘g‘risida guvohnomalar va boshqa zarur hujjatlarni taqdim etishi lozim. Bank zarur hollarda boshqa hujjatlarni talab qilib olishi mumkin. Yosh oila a‘zolari (er yoki xotin)ning ish beruvchisi bo‘lgan yuridik shaxslar yosh oila tomonidan olinadigan uy-joy qurish, rekonstruktsiya qilish va sotib olishga ipoteka krediti uchun dastlabki badalni bankka o‘tkazib berishi mumkin. Bunda, badal summasi yosh oila a‘zosi (eri yoki xotini)ning qaysi biri nomiga ipoteka krediti rasmiylashtiriladigan bo‘lsa, uning nomiga bankda ochilgan jamg‘arma omonat hisob varag‘iga ish beruvchi tomonidan o‘tkaziladi.

Yosh oilalarning iqtisodiy tashabbuslari va tadbirkorlik faoliyatini qo‘llab-quvvatlash maqsadida ularga mikrokreditlar beriladi. Tijorat banklari tomonidan yosh oilalarga mikrokreditlarning berilishi, monitoringi va qaytarilishi O‘zbekiston Respublikasining “Mikromoliyalash to‘g‘risida” gi qonuni va banklarning ichki kredit siyosatlari bilan tartibga solinadi. Mikrokredit - yosh oilalarga eng kam oylik ish haqining 1000 baravaridan oshmaydigan miqdorda tadbirkorlik faoliyatini amalga oshirish uchun beriladigan pul mablag‘laridir. Yosh oilalarga mikrokreditlar quyidagi maqsadlarga beriladi:

- ❖ oilaviy tadbirkorlikni tashkil etish uchun;
- ❖ mikrofirmalar, kichik korxonalar, oilaviy korxonalar, fermer xo‘jaliklari, shuningdek, yuridik shaxs maqomiga ega bo‘lgan dehqon xo‘jaliklari dastlabki (boshlang‘ich) sarmoyasini shakllantirish uchun; yakka tartibdagi tadbirkorlik, mikrofirmalar, kichik korxonalar, oilaviy korxonalar, fermer va dehqon xo‘jaliklarini kengaytirish va rivojlantirish uchun.

yakka tartibdagi tadbirkorlik, mikrofirmalar, kichik korxonalar, oilaviy korxonalar, fermer va dehqon xo'jaliklarini kengaytirish va rivojlantirish uchun.

Tijorat banklarining o'z mablag'lari hisobidan oilaviy tadbirkorlikni tashkil etish uchun yosh oilalarga foiz stavkasi Markaziy bankning amaldagi qayta moliyalash stavkasidan ortiq bo'lmagan miqdorda mikrokreditlar berishi mumkin. Tijorat banklarining Imtiyozli kredit berish maxsus jamg'armasi mablag'lari hisobidan yosh oilalarga mikrokreditlarning berilishi mumkin. Bunda bankning Imtiyozli kredit berish maxsus jamg'armasi hisobidan berilgan mikrokreditdan foydalanganlik uchun imtiyozli foiz stavkasi Markaziy bankning amaldagi qayta moliyalash stavkasining 50 foizi miqdorida o'rnatiladi. Davlat maqsadli jamg'armalari kredit liniyalari hisobidan yosh oilalarga imtiyozli foiz stavkalari bo'yicha mikrokreditlar berilishi mumkin.

O'zbekiston Respublikasining "Istemol kredit to'g'risida"gi qonuniga asosan tijorat banklari tomonidan yosh oilalarga moliyaviy iste'mol kreditlari berilishi mumkin. Yosh oilalarga beriladigan moliyaviy iste'mol kreditlari olti oylik imtiyozli davr bilan foiz stavkasi Markaziy bankning amaldagi qayta moliyalash stavkasidan ortiq bo'lmagan miqdorda belgilanadi. Tijorat banklari amaliyotida iste'mol krediti bo'yicha o'rnatiladigan foiz stavkalar qarz oluvchi tomonidan tovar va xizmatlar qiymati bo'yicha to'langan dastlabki badal miqdoriga va kreditning muddatiga bog'liq bo'ladi.

5 jadval

Yosh oilalarga iste'mol kreditlari berish me'yorlari

Kreditga sotib olinadigan tovar va ko'rsatiladigan xizmatlar miqdori bo'yicha shakllantirilgan badal miqdori	Iste'mol kreditining muddati	Iste'mol kreditining % stavkasi
20%	3 oydan 3 yilgacha	9%

Imtiyozli davr o'rnatilgan holda berilgan kreditlar asosiy qarzni to'lash bo'yicha imtiyozli davr tugagandan keyingi oydan boshlanadi. Imtiyozli davr kredit bo'yicha foizlar

hisoblash va undirishga tatbiq etilmaydi. Bunda foizlar yosh oilaga kredit bo'yicha qarzдорlikning amaldagi qoldig'iga kunlik hisoblab boriladi va oyda bir marta undiriladi. Mazkur kreditlarning maqsadli ishlatilishi ustidan tijorat banklari doimiy monitoring o'rnatadi. Bank tomonidan kreditdan boshqa maqsadlarda foydalanganlik uchun qarz oluvchiga nisbatan qo'llaniladigan javobgarlik choralari kredit shartnomasida belgilanadi. Asosiy qarz va u bo'yicha hisoblangan foizlar kredit shartnomasida belgilangan muddatlarda qaytarilmagan taqdirda, bank qarz oluvchining majburiyatlarining bajarilmayotgani sabablarini aniqlaydi va muddatida qaytarilmagan kreditni qaytarishni ta'minlash choralari ko'rishni talab qiladi. Agar kreditni o'z vaqtida undirish bo'yicha ko'rilgan choralar zarur natijani bermasa va kreditning qarz oluvchi tomonidan o'z vaqtida va to'liq qaytarilmaslik xavfi vujudga kelsa, berilgan kreditni va u bo'yicha hisoblangan foizlarni muddatidan oldin undirib oladi. Ushbu shartlar kredit shartnomasida belgilangan bo'lishi kerak.

Kredit shartnomasi qarz shartnomasining bir turi hisoblansada, u qarz shartnomasidan farq qiladi. Bu farqni quyidagi jadvalda ko'rish mumkin.

1 jadval

Kredit shartnomasi va qarz shartnomasining farqli jihatlari

Kredit shartnomasi (Fuqarolik kodeksining 744-748- moddalari)	Qarz shartnomasi (Fuqarolik kodeksining 732-743-moddalari)
Asosan banklar, boshqa kredit tashkilotlari kredit berishi mumkin	Barcha jismoniy va yuridik shaxslar boshqa shaxslarga qarz berishi mumkin
Bankdan kredit sifatida faqat pul mablag'lari beriladi	Qarz sifatida esa pul mablag'lari va boshqa ashyolar berilishi mumkin
Doimo yozma shaklda tuzilishi kerak	Ba'zi hollarda qarz shartnomasi og'zaki shaklda ham tuzilishi mumkin

Kredit shartnomasi konsensual shartnomadir	Qarz shartnomasi real shartnomadir, ya'ni u pul yoki ashyolar qarz oluvchiga topshirilishi bilan tuzilgan hisoblanadi
Kreditor tomonidan qarz oluvchiga, hatto shartnoma tuzilgandan keyin ham kredit summasi butunlay yoki qisman berilmasligi mumkin	Qarz beruvchi qarz oluvchiga qarz summasini berishdan bosh tortishga haqli emas, chunki qarz summasi berilmagan taqdirda, qarz shartnomasi tuzilmagan bo'lib qoladi

Tijorat banki o'zi xizmat ko'rsatayotgan mijozlar faoliyati to'g'risida doimiy axborotga ega bo'lishi, uning kredit qobiliyatini, to'lov intizomi ahvolini tahlil qilib borishi, ya'ni «ma'lumotlar banki»ni barpo etishi lozim. Kreditlash jarayonida kredit shartnomasi shartlarini bajarishga qarz oluvchi olingan kreditdan samarali foydalanishiga, uni o'z vaqtida va to'liq qaytarishiga, kreditdan foydalaniladigan butun davr mobaynida qarz oluvchi bilan yaqin aloqa saqlab turishga qaratilishi lozim. Shu maqsadda mijozning xo'jalik moliyaviy holati, uning tuzilgan shartnomalarga nomuvofiq mahsulot yetkazib berishi borasidagi o'z majburiyatlarini, ishlab chiqarish hajmlarini qanday bajarayotgani, yo'l qo'yayotgan behuda xarajatlar va yo'qotishlar, muomala chiqimlari, olayotgan foydasi, o'z aylanma mablag'lari ko'payishi dinamikasi, tovar-moddiy boyliklar zaxiralari hamda aylanma mablag'lari aylanishining ahvoli tahlil qilib turiladi. Bank har chorakda mijozning kredit qobiliyatini hisoblab chiqib, qarz oluvchi bo'yicha tutilgan maxsus yig'ma jildda bu ma'lumotlarni to'plab boradi. Joyning o'zida buxgalteriya hisobi va hisobot ishlarining ahvoli, balans ma'lumotlarining to'g'riligi va debitorlik-kreditorlik qarzlarining holati, shuningdek, bankka berilgan garov holati tekshirib turiladi. Qarz oluvchining moliyaviy ahvoli yomonlashgan, u bank nazoratidan bo'yin tovlagan, hisobot ma'lumotlari noto'g'ri olib borilgan, buxgalteriya hisobi o'z holiga tashlab qo'yilgan hollar aniqlanganda «Banklar va bank faoliyati to'g'risida»gi qonunga muvofiq bank bundan buyon kredit berishni to'xtatishga hamda ilgari berilgan kreditlarni ta'minot sifatida qabul qilingan va kredit shartnomasi shartlarida ko'zda tutilgan majburiyatlar orqali, qarz oluvchining o'z mablag'lari hisobidan, muddatidan oldin undirib olishga haqli. Garov

to'g'risidagi shartnoma bo'yicha, bank garovga qo'yilgan mulkni mustaqil ravishda sotishi mumkin. Garov predmeti auksion orqali sotiladi. Ayni paytda qarz oluvchi bankka garovga qo'yilgan mulk oldindan ma'lum past narxlarda sotilishi uchun javobgarlik to'g'risida talab qo'yishga haqli. Agar auksion bo'lib o'tmagani e'lon qilinsa, bank garovga qo'yilgan mulkni dastlabki narxda o'z ixtiyorida qoldirishga haqli. Bunda bank qonunga muvofiq uning talablari oldida ustunlikka ega bo'ladigan da'volarni qoldirishga majbur. Bunday hollarda bank majburiyati shu mulkning auksion uchun dastlab belgilangan narxi summasidan oshmasligi zarur. Garov predmetini sotishdan oldin summa kreditini qoplash uchun yetarli bo'lmagan hollarda, bank, agar shartnomada boshqa shart ko'zda tutilmagan bo'lsa, etishmayotgan summani qarz dorning boshqa mulki hisobidan qonunda ko'zda tutilgan navbatdagi tartibda olish huquqiga ega. Garov predmetini sotishdan tushgan summa qaytarilmagan kredit hajmidan ortiq bo'lsa, bank o'rtadagi bu tafovutni bir oy ichida qarz oluvchiga to'lashi shart. Agar qarz oluvchi to'lov muddati kelgandan so'ng 90 kun ichida kredit shartnomasiga muvofiq qarzni to'lash bo'yicha majburiyatlarni bajarmasa, bank «Bankrotlik to'g'risida»gi O'zbekiston Respublikasining qonuniga muvofiq to'lovga layoqatsizlik to'g'risida ish qo'zg'ash uchun xo'jalik sudiga murojaat qilishi kerak.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati.

1. O'zbekiston Respublikasining «O'zbekiston Respublikasining Markaziy banki to'g'risida», «Bank va banklar faoliyati to'g'risida», «Ipoteka to'g'risida»gi qonunlari, «Uy-joy qurilishi va uy-joy bozorini yanada rivojlantirish chora-tadbirlari to'g'risida» va «Yosh oilalarni moddiy va ma'naviy qo'llabquvvatlashga doir qo'shimcha chora-tadbirlari to'g'risida»gi O'zbekiston Respublikasi Prezidentining farmonlari.

2. O'zbekiston Respublikasining «Istemol kredit to'g'risida»gi qonuni.

3. O'zbekiston Respublikasining «Mikromoliyalash to'g'risida» gi qonuni.

4. Yodgorov M. Qurbonov R (2019) Bank auditi darslik.

5. Abdullayeva Sh.Z. (2017) Bank ishi: Darslik.-T.: Iqtisod moliya,

6. Abdullayeva Sh.Z. Kredit va kreditlash. (2017) Monografiya. T.: Iqtisod-Moliya,

7. Abdullayeva Sh.Z. (2018) Pulva banklar. O‘quv qo‘llanma. -T.:“Iqtisod-Moliya”, -756 b.6.<https://www.ipotekabank.uz/uz/about/reports/>.
8. Ochilov Muhiddin Toshpulat o‘g‘li Bank kreditlarini berish orqali aholi bandligini ta‘minlash yo‘llari (“hamkorbank” atb misolida) magistr akademik darajasini olish uchun yozilgan dissertatsiya 2025 yil 29-36 bet.